BALOGH EDGÁR

A közírás történetéből

Irodalomtudományunkban még nem kapta meg méltó helyét a publicisztika, holott a szépirodalom és a tudományos irodalom között az írásbeliség olyan válfajáról van szó, amely mindig a legközvetlenebbül szólt hozzá az emberi sors alakulásához, s egyáltalán nem kevesebb gonddal és gondolatisággal, mint a versek, novellák, regények és drámák, avagy a legkülönbözőbb tudományos közlések.

Nem véletlen, hogy az irodalomoktatás alapanyagát szolgáltató klasszikusok legtöbbje maga is élt a közírás hatékony eszközeivel. Petőfi publicisztikában is jeles, sőt irányadó, Ady tízszer annyi politikai esszét írt, mint ahány verset, Móricz Zsigmond pedig nemcsak az utólag felfedezett legnagyobb magyar riporter, hanem közügyi cikkeiben is maradandó. A román irodalom olyan példákkal szolgál, mint Eminescu stílusukban oly sajátos újságcikkei vagy Arghezi annak idején várva várt tablettái. A szépírók kitűnő publicisták, hát a csak-publicisták? A történelmi fejlődés során egyre nagyobb jelentőségű lett a művészi technikájú közírás. Marx publicisztikája esztétikumot és tudományosságot, erkölcsöt és politikumot egyesít; Kelet-Európát emancipálja Kossuth vagy Bălcescu sajtómunkája is, vitairatok és közéleti kritikák jelzik a munkásosztály feltörését, s Lenin meg is mondja magáról, hogy ő publicista.

Társadalmi szerepében csökkenti az irodalmat az, aki egyoldalú esztétizmussal írói életművekből hántja le a közügyi közlést, vagy kihagy az irodalom fogalomköréből művészileg is teljes publicista pályaíveket. A romániai magyar irodalom összképéből sem rekeszthető ki, jelentőségében sem csökkenthető a politikai irodalom, szóval mindaz, amit a közírás a „kisebbségi humánum“-tól a mai szocialista tudatig írók és olvasótömegek kapcsolatában jelent.

Ha csak vázlatosan is akarjuk megrajzolni a hazai magyar nemzetiségi irodalmi eszmélkedés kezdeteit, az elismerés semmiképpen sem egy búskomor végvári letargiáé, amely az

Osztrák–Magyar Monarchia bukásában a világ végét látja, hanem azé a változásokra bátran körültekintő bizakodásé, amely a románsággal való gyümölcsözőbb együttélésért száll síkra. A forradalmi munkásosztályt ért súlyos csapások után a radikális polgári értelmiség idealista megfogalmazásairól van szó, eszményi általánosításokról és utópisztikus vágyképekről, de mindezek mélyén kitapogatható már az elindulás egy reális tájékozódás felé. Paál Árpád, a később jobbfelé elcsúszott, akkor még republikánus székely az 1920 őszén induló Napkelet hasábjain a napfelkeltéhez igazítja nézését, s a „kisebbségi"-vé vált magyarok sorsát a zsidókéhoz hasonlítva hazát, jogot keres „más nép szívében". Számára a székelység és Kalotaszeg különösen gazdag etnikuma a fogódzó, itt fedez fel a fennmaradáshoz „ősszellemet és ősanyagot", közös román–magyar–szász hagyományokra hivatkozik, ezekből indulva akarja elfoglalni „az átívelő, összefoglaló magaslatokat". Romantikus líra buggyan ki ebben az útkereső publicisztikában, melynek további lengései hol egy Dunai Szövetség, hol egy „világdemokrácia" szép képzelgéseibe vesznek, magként azonban megőrzik a hazai magyar népi forrásokhoz való ragaszkodást.

A józanodás folyamatát természetesen a szépirodalom új s újabb vetületeiben is megkereshetjük, de még irodalomtörténetnek is érdemesebb a publicisztikai menet figyelése. 1921 elején már Kós Károly, az ezermester író-grafikus-építész veszi kezébe az eszmei irányítást, nagyvonalú terveket dolgozva ki egy reális romániai magyar népi politika számára. A Zágoni Istvánnal és Paál Árpáddal közösen kiadott Kiáltó Szó a saját erőre való támaszkodást tekinti egy kívánatos politikai cselekvőség feltételének, a magyar irredentizmus kalandor-ábrándjaival szembehelyezkedve Erdély román–magyar–szász történelmiségéből indul a magyar népi erőknek az új államba való reális behelyezkedése felé. A biblikus szépségű sajtómegnyilatkozást (itt még a szépirodalom és a közírás egymástól el sem vált) hamarosan politikai tett követi: Bánffyhunyad főterén még ugyanebben az évben lezajlott az első romániai magyar népgyűlés. Felvirágozott szekereken sereglett a színhelyre harminc kalotaszegi község magyar paraszti küldöttsége. „Egyenlő kötelességek teljesítése mellett egyenlő jogú állampolgárok akarunk lenni" – hangzott el a jelszó, s Kós Károly bemutatta demokratikus követeléseinek kilenc pontját,

ezekben a magyar kulturális szervezkedést, a munkásság szervezeteinek elismerését, a nagytőke megfékezését, az egyéni és köz-szabadságjogok gyakorlását sürgette. A néptanácskozást az Erdélyi Magyar Néppárt megalakítása követte, számolva egy közös román–magyar–szász társadalmi kibontakozás lehetőségeivel. A publicisztika és a politika áttűnése itt már világos, de a bekövetkező fordulatok inkább a publicisztikának az irodalomba való visszasiklását igazolták.

Ne is menjünk át a külön megírandó politikatörténetbe, maradjunk a publicisztikánál. A Néppárt hamarosan beolvadt a romániai magyar földbirtokos és nagypolgár osztályok uszályába, s ha Kósék újabb s újabb kitörési kísérletei és belső reformcsoportok ki is kezdték az Országos Magyar Párt látszategységét, komoly történelmi szerephez mégis csak a külön ellenzéki szervezkedés, majd az abból alakult MADOSZ, a már kommunisták vezette Magyar Dolgozók Szövetsége jutott. Mindez a mozgás ideológiai síkon, sajtópolémiák, kiáltványok, vezércikkek, felmérő értekezések publicisztikai műfajaiban is jelentkezett, s ha illúzió is volt Krenner Miklós – a „hídverő“ Spectator – ama kívánsága, hogy a Magyar Párt átdemokratizálódva „az erő sisakját, ne pedig az erő parókáját viselje“, ami megmaradt, az nem a közéleti eredmény, hanem a publicisztikai érték. Maga Kós Károly többször elkezdett politikai transzilvanizmusából végül teljesen az Erdélyi Helikon irodalmi transzilvanizmusába lényegült át, új, gondolatibb síkra rögzítve spiritualizálódó néppártiságának publicisztikáját.

Az irodalmi transzilvanizmus irányzata erős segédhadat kapott a Tizenegyek nemzedéki csoportosulásában, ahol az élenjáró Balázs Ferenc a táj mítoszát megtoldotta az „erdélyi lélek“ mítoszával. Kósékat igyekszik filozófiailag igazolni Tavaszy Sándor idealista tana is az erdélyi magyarság „önösszeszedés“-éről, a közben lepergő évtized alatt azonban belülről támadt szakadás a helikonista táborban. A Dienes László alapította Korunk hiányzó honi jellegével szemben Kós Károlynak még látszólag igaza van egy 1928-ban támadt vitában, de amikor Berde Mária éppen az Erdélyi Helikon hasábjain veti fel a „vallani és vállalni“ kényes kérdését, számon kérve a történelmi regények útvesztése helyett a „ma“ megmutatásának erkölcsi, bátorságát, a kerekedő vitában szétfoszlik az aranyköd, s a fiatal Kacsó Sándor a publicisztika időszerűségét követeli

meg a valóságnak hátat fordító regényirodalomtól. Erre már Gaál Gábor is a környező valósághoz való viszonyulás követelményét fordítja szembe az epigonizmussal s „egy álproblematika esztéta csinálmányai"-val. A kitört irodalmi polémia nemcsak egykorú kritikaként értékelhető, hanem mint a hazai önismeret és közvélemény alakításának publicisztikai művészete is hasznos örökségünk.

Két jellegzetes publicista-karrier ívelődik irodalmi életünk fölé a 30-as években: a transzilvanizmusában köznapi érzékét el nem veszítő Szentimrei Jenőé és a műteremirodalommal szakító székely népi csoportot képviselő Kacsó Sándoré. Mindketten foglalkozásbeli újságírók, erkölcsi rangjukkal kiemelve az egykorú polgári sajtót a felelőtlen üzletiesség és a politikai mellébeszélés posványából. Bármiről szólnak: egészséges vihart támasztanak, s a legszélesebb nagyközönség előtt bontják ki a történelmileg esedékest és szükségest. Nem zárt irodalmi per, hanem a közélet és irodalom viszonyának helyreállítása, amikor Kacsó *Ki a kastélyból a kertbe!* címen emeli fel lelkiismerete szavát a helikonista kasztszerűség „szaga" ellen, s gondolatát Szentimrei Jenő *Ki a szalonból az ugarföldekre!* jelképes címmel a leszegényedő tömegekhez fordulás követelményévé élesíti.

A reális befelé-látás publicisztikája nem maradhatott adós a nagyvilág dolgainak hasonlóan reális megítélésével. Nem véletlen igazodás, hanem a törvényszerű nemzetközi párhuzamosságok felfedezése vette rá Kacsó Sándort, hogy a Brassói Lapok vezérhelyén a spanyol köztársaságot védő antifasiszta népfront igazát vállalja, s *A spanyol polgárháború erdélyi frontján* című – nagy visszhangot keltő – írásában leszögezze: „Igen, erdélyi lecke lett a spanyol polgárháború abban a pillanatban, amikor a »nemzeti« szó fogalmát itt is meghamisította s azután meghamisított formájában kisajátította, elorozta az az »új korszellem«, amelynek külpolitikai vonzásai olyan sodró erővel kezdik elragadni magukkal az erdélyi magyar kisebbség hagyományosan haladó szellemiségét. [...] Vidéki közösségeinkben, szervezeteink központi tanácsaiban egyre gyakrabban akadnak aprócska Mussolinik s törpe Hitlerek, akik hirdetik, hogy bebizonyosodott: a demokratikus politikai formák kiélték magukat, s igazi fegyelmet csak parancsuralmi rendszer alapján lehet teremteni. [...] Az erdélyi magyarság-

nak sajátos helyzetében meg kell állania azon a helyen, amelyet eszmei szempontból századok érleltek ki biztonságosra olyan értelemben, hogy küzdhet, verekedhetik jogaiért, igazságaiért, amelyek nemzetközileg elismert jogok és igazságok. Addig, amíg magunk is annak hisszük és valljuk őket a demokrácia minden szép vívmányainak a nevében." Elvi jelentőségű közeledés volt ez hazai értelemben a román és magyar demokratikus erők felé egy nálunk is esedékes népfronti összefogás jegyében.

A haladó szellemű publicisták fellépése egyfelől a közéleti elszigetelődéssel, másfelől a fenyegető fasizálódással szemben egybeesik egy új realista irodalmi nemzedék fellépésével. Ez a nemzedék egyelőre ellentétekbe sarkult, de a Korunk közben bekövetkező népfronti kiszélesedésével és a MADOSZ mozgalmi jelentőségének megnövekedésével egyidőben egyre határozottabb arcot öltött: energiáinak egybeterelése történelmi s egyben publicisztikai feladattá vált. Így került sor Tamási Áron hívogatójára. A Brassói Lapok adott teret cikkeinek (íme, író, aki egyben publicista is a kor követelménye szerint!), a kolozsvári Független Újság ankétja volt a válasz, s a kölcsönös szóértésből megszületett 1937-ben a romániai magyar értelmiség Vásárhelyi Találkozója. A legsürgősebb és legjelentősebb kérdés felvetésére és megoldására itt Kacsó Sándor vállalkozott, már előadása címében megadva mondandója lényegét: *Az erdélyi magyarság és a román nép építő együttélésének útja és feltételei.*

A népi publicista-triász – Szentimrei, Kacsó és Tamási – eredményesen szembe tudott szállni a romániai magyar közvélemény jobboldalra lendülésével, a nacionalista szenvedélyekből indult, többé-kevésbé nyíltan fasiszta ideológiák elharapózásával s azzal a csodavárással, amely a társadalmi élet nem egy csoportosulását és rétegét passzívvá tette és elszigetelte az országos tennivalóktól. Az inkább erkölcsi jellegű, személyi magatartásra hivatkozó, mélyebb gazdasági és társadalmi összefüggésekig nem hatoló gond és példa azonban nem teremthetett volna a jövő számára tartós biztosítékokat, ha a népfronti időszakban fel nem fejlődik a tudományos szocializmus publicisztikája is. A Korunk kommunista törzsgárdájára várt itt nagy feladat, az antifasiszta arcvonal belső megerősítésére innen indult ki a kezdeményezés.

A Román Kommunista Párt neveltjeinek egyidejűleg kellett a nemzetiségi és országos román–magyar összefogásra ügyelniük, s ugyanakkor a honi kérdések megoldására kellő marxi–lenini tudományos felkészültséget biztosítaniuk. Gaál Gábor a transzilvanisták és az új realisták ellentétét feloldó „romániaiság“ találó képletével segítette a fogalmak tisztázását: az erdélyiséget megőrizve haladta meg az ország-egész történelmi kibontakozásának osztályszemléletű vállalásával. Bár tevékenysége elsősorban a levelezés belterjes műfajával járó lapszerkesztésben merült ki, sikerült olyan írógárdát gyűjtenie maga köré, amely a válsággal küzdő középosztály és parasztság, a nemzetiségi lét és a román néppel való együttélés, hazafiság és nemzetköziség, a fasiszta háttérből manipulált faji kérdés, nemkülönben az irodalom társadalmi felelőssége ügyében, valamint sok más kérdésben hovatovább megfelelő történelmi materialista választ tudott adni.

Nagy István és a szociáldemokrata oldalról egységfrontba lépő Jordáky Lajos munkás-szociográfiái, ha nem is tudományos kiterebélyesedéssel, de feltétlenül rangos publicisztikai eszközökkel ki tudták egészíteni a baloldalon kiadásra találó Bözödi György népi-paraszti székely társadalomrajzát, s növekvő ideológiai erőt mutatott Kovács Katona Jenő publicisztikai igyekezete „a *nép* közügyek iránti érdeklődését felébresztení és *saját sorsának irányítására bírni*“, akárcsak Bányai Imre és Gáll Ernő bekapcsolódása a román szociológiába vagy Méliusz József elemzése a Népi Toll Versenyének eredményeiről. E szakasz vezető politikai közírója, Bányai László is főleg a Korunk hasábjain teszi közzé marxista elemzéseit a romániai magyarság kérdéseiről, a Hitler-ellenes Duna-völgyi összefogásról, a közös román–magyar népi hagyományokról, az írók társadalmi hivatásáról vagy azokról az akadályokról, melyeket a kisebbségi kérdés rendezése elől az igazi hazafiság szellemében el kell távolítani.

A honi kérdésekbe begyökerezve termékennyé vált marxista gondolkodás népszerűbb s egyben hatékonyabb publicisztikája a közben betiltott MADOSZ illegálisan továbbható vonalán bontakozott ki, s főleg a Józsa Béla és Szabó Árpád cikkeit közlő Erdélyi Magyar Szóhoz fűződik.

Nemzetiségi publicisztikánk múltjának és jelentőségének a romániai magyar irodalomtörténetből még hiányzó méltatásához a főirányzat megvonásával járultunk hozzá. Lap sok volt, újságíró még több, alkalmi közírásra sokan vállalkoztak, ami azonban a nemzetiség létkérdését, a jogegyenlőségen alapuló együttélést és közös alkotó hazafiságot illeti akár a nemzeti kizárólagosságokkal, akár a felelőtlen közönnyel szemben, az ezen a csapáson bejárható és felmérhető. Hogy igazunk van, azt egyszerű tény bizonyítja: a második világháború megpróbáltatásait követően, a felszabadulás nyomán egységes, új, átfogó közügyi feladatokra – a népi demokrácia megteremtésére és a szocializmus alapjainak lefektetésére – azok a publicisták állottak össze, írásaikkal szolgálva az általános felemelkedést, akik már azelőtt, a két világháború között is emberség és honiság, nemzetiség és országépítés, együttélés és nemzetköziség előharcosai voltak.

A megnyílt új történelmi szakaszban újra megszólal Kós Károly, irányt vall és vállal Szentimrei Jenő és Kacsó Sándor, írói tevékenysége közepette közügyekre figyel és biztat Nagy István, a munkáskultúra fórumait nyitja meg és propagálja Jordáky Lajos, a Magyar Népi Szövetségben a hagyományos MADOSZ-politikát folytatja s újra a publicisztika élvonalán jelentkezik Bányai László, az antifasizmus hevével fog új irodalompolitikába Méliusz József, a dolgozó nőknek adja tollát Berde Mária, s új irodalmi lapot szerkeszt Gaál Gábor, írók és közírók következő nemzedékét indítva útjára.

Ennek a munkásközpontú, párt vezette népi-nemzetiségi főirányzatnak az erkölcsi igazát jelzi publicisztikánk vértanúáldozathozatala is: Józsa Béla, Szabó Árpád, Kovács Katona Jenő nem érte meg a felszabadulást, mindhármukat a fasizmus gyilkolta meg.

E sorok írója is publicista, s múltjának tapasztalatait a Babeş–Bolyai Egyetem magyar irodalmi tanszékén a 60-as években úgy igyekezett a köz javára hasznosítani, hogy külön előadássorozatot és szemináriumi munkálatokat indított a publicisztika tárgyköréből.

A közírás tere a szocializmusban kitágult, témaköre megsokszorozódott, s átfogja a politikai, gazdasági és társadalmi-kulturális élet minden területét. Amióta azonban a szocialista államrendszer sokoldalú teljessége a dolgozó tömegek közügyét

szolgálja, azóta szerepét egyre nagyobb mértékben átveszi a közös szervek létrehozta dokumentumok, a párthatározatok, a törvényhozás, a központi rendelkezések irodalma, olyan írásbeliség tehát, amely millió gyökerű és milliókra hat. Publicisztikai óráimon végül is ilyen pártdokumentumokat, jeles politikai beszédeket elemeztünk és értelmeztünk, bontottunk elvi tételekre és gyakorlati teendőkre, arra utalva, hogy ezek alkalmazásáról, a helyi viszonyok közti érvényesítéséről, a tömegek számára való magyarázatáról kell ma a sajtó embereinek gondoskodniok, s így a közírás lényeges része a felvilágosítás és népszerűsítés feladatkörébe tartozik.

A mai közírónak már nem a maga emberségéből kell a változtatások, az újítások, a gazdasági, műszaki és tudományos haladás, az általános művelődés követelményeiért kiállania, mint régen, hanem a hatalomra jutott és hivatalossá vált teljesebb emberség szószólójaként léphet fel. S itt vagyunk tanúi a publicisztika – s a közösbe integrálódva a honi magyar közírás – sajátos szakosodásának. A jelenség lényege, hogy a nagy átalakulásban hasznos hozzájárulással szerepelhet a közíró, ha olyan részletekre irányítja a figyelmet, melyek még homályban vannak, s az egészbe, a szocialista összképbe, a társadalmi mozgások főirányába való beemelésük időszerűvé vált.

A tárgyköri szétágazás következményeképpen a mai társasélet teljes – globális, mindenre kiterjedő – előbbrejutásának színképét ölti magára a publicisztika új szakasza. A termelékenység fokozását célzó technikai látástól a közösségi erkölcs növekvő követelményeiig, vagy a szocialista törvényesség megerősítésétől a népi-nemzetiségi művelődés korszerűsítéséig jelentkeznek ezek a közügyi témák, s ha átlapozzuk a romániai magyar napilapokat, folyóiratokat s bő könyvkiadásunk termékeit, vagy meghallgatjuk a rádió és televízió anyanyelvünkön szóló műsorát, immár százakra menő új közírói gárda eredményeiről beszélhetünk. Igazán csak beletallózva a nevek tömkelegébe: nem publicisztika-e a javából Bálint Tibor, Kántor Lajos, Szász János irodalmi naplója, László Ferenc zenei vagy Banner Zoltán szépművészeti kommentárja, Bodor Pál, Veress Zoltán immár kötetekre menő etikai és tudományos írásai, Murádin László, Cs. Gyímesi Éva nyelvművelő rovata, Benkő Samu művelődéstörténeti esszéje, Faragó József, ifjabb Kós Károly néprajzi felvilágosítása, Fazekas Já-

nos, Imreh István, Demény Lajos történelmi és honismereti szülőföld-kultusza, Gáll Ernő, Nagy György nemzetiségtudománya, Herédi Gusztáv, Beke György szociográfiai riportja? Sok száz közírónk jeleskedik sok-sok tárgykörben, s ebből a publicisztikai áradásból csap ki az új romániai magyar közírás növekvő ígérete.

Folyóiratkultúránk mai fokán – nemcsak a Korunknak, hanem már A Hétnek is köszönhetően – irodalmi s általában humán-szakmai fellendülésünket nyomon követi a műszaki és természettudományok, a modern fizika, kémia, biológia, a matematika és kibernetika s annyi más, a tudományos-műszaki forradalmat képviselő ismeretágazat és határtudomány népszerűsítő irodalma, s ahol mindezek közvetlenül is hasznos közügyi töltetet kapnak, kialakul a tudományos publicisztika is. Mert természetesen, ahogyan a szépirodalmat a közirodalomtól, úgy a tudományos vagy tudománynépszerűsítő szakirodalmat is meg kell tudnunk különböztetni a tudományos közírástól: ez ugyanis már nem öncélúan az ismeretterjesztéshez, hanem közcélúan a termeléshez, a munkához, a társadalmi cselekvéshez igazodik. Már meg is született élvezetes formája: a tudományos esszé. Szakmai közlései mellett éppen úgy él vele Barabás Endre, a kémikus és Szabó Attila, a biológus, mint Maurer Gyula, a matematikus vagy Nagy Miklós, az agrármérnök. És tanáraink? Benedek Zoltán, Fábián Ernő, Fey László s annyi más – akár reál, akár humán szakon – középiskolai kötöttségében is országos nevet szerzett magának közügyi esszéirodalmával. Mondjuk csak ki: az esszé műfaja bizonyult legalkalmasabbnak bármely szakterület közügyi kapcsolására, átvéve a vezércikkírás klasszikus helyét.

A szocialista hazafiság komplex témakörében és erkölcsi rangján folytatódik mindaz, amit a romániai magyar publicisztika előőrsei – más haladó erőkkel együtt – demokráciáért és humánumért, anyanyelvért és jogegyenlőségért, testvéri együttélésért, nemzetközi szolidaritásért, a békéért és szocializmusért a múltban kifejtettek.